Cuvânt pentru cititorul român

Această versiune nu este doar o traducere din limba engleză a cărții *From Latin to Romance. Morphosyntactic Typology and Change*, publicată inițial la Oxford University Press în 2012 (cu un al doilea tiraj revăzut publicat în 2015), ci reprezintă, mai degrabă, o variantă revăzută și adăugită a originalului englezesc. În realizarea versiunii românești a cărții, Raluca Brăescu, Adina Dragomirescu, Ionuț Geană, Alexandru Nicolae, Irina Nicula Paraschiv și Dana Niculescu nu s-au rezumat la simpla traducere a variantei originale din limba engleză, ci au introdus sistematic în acest proces o serie de îmbunătățiri considerabile, obținând astfel o carte superioară din punct de vedere calitativ și, întrucâtva, diferită. Printre altele, traducătorii au identificat și corectat o serie de erori, inconsecvențe și inexactități din originalul englezesc, au actualizat lista de referințe bibliografice, au sugerat și au adus îmbunătățiri și adăugiri considerabile textului și exemplelor, reducând și adăugând totodată pentru limba română o serie interesantă de noi observații teoretice și empirice, care, fără îndoială, vor face și mai atrăgătoare această carte pentru publicul cititor din România. Numeroasele corecturi, revizuiri și adăugiri, pentru care le sunt profund recunoscător, îi fac pe colegii menționați mai sus, cu toții lingviști excepționali, să nu fie niște simpli „traducători" – după cum ar lăsa să se înțeleagă citind coperta cărții –, ci trebuie considerați cel puțin „colaboratori", ale căror eforturi și contribuții la realizarea acestei lucrări depășesc sarcina unui traducător.

Într-un interviu recent pentru Universitatea din București, din care o parte a apărut în *Observator cultural* (14 ianuarie 2016), realizat de doi dintre acești colaboratori, Adina Dragomirescu și Alexandru Nicolae, am fost întrebat de ce, în adolescență, m-au atras și am început să studiez limbile romanice. Le-am răspuns astfel:

> Mi-am dat repede seama că aveam multe de câștigat științific din studiul comparativ al diferitelor varietăți romanice. Inițial, am fost atras pe loc de multele asemănări de suprafață la nivel

BDD-B263-01 © 2012; 2017 Oxford University Press; Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:48 UTC)

lexical, fonologic, morfologic și sintactic dintre franceză, italiană și spaniolă, dar apoi am devenit din ce în ce mai interesat de diferențele numeroase dintre ele. De exemplu, la formarea timpurilor compuse perfecte, franceza și italiana folosesc două auxiliare *avoir/avere* 'avea' și être/essere 'fi', în funcție de clasa verbului (de exemplu, *j'**ai** mangé/**ho** mangiato* 'am mâncat' vs *je **suis** sorti/**sono** uscito* lit. 'sunt ieșit'), pe când spaniola folosește *haber* 'avea' în toate cazurile (de exemplu, ***he** comido/salido*), dar, în același timp, franceza și italiana sunt diferite, în sensul că acordul participiului cu obiectul direct la timpurile compuse, total exclus în spaniolă, se extinde la toate obiectele directe care precedă verbul în franceză, dar se limitează în italiană la obiectele directe exprimate prin pronume (cf. *la lettre que j'ai écrit**e**/la lettera che ho scritt**o**/*-a*, scrisoarea.F care.ACC eu.am scrisă(FSG)' vs *je l'ai écrit**e**/l'ho scritt**a***, o.F=eu.am.scrisă.FSG'). În fața unei asemenea variații, adesea de o natură destul de subtilă, am ajuns să mă gândesc la modul în care ar fi putut apărea aceste diferențe (de exemplu, oare gramatica franceză reflecta varietatea cea mai conservatoare, pe când gramatica italiană și cea spaniolă reprezentau stadii din ce în ce mai puțin conservatoare?) și de ce nu s-au identificat alte tipare, deși aveam adesea să descopăr mult mai târziu că multe dintre aceste tipare „lipsă" se regăseau, de fapt, în alte varietăți romanice, româna fiind în mod special edificatoare în această privință.

În mare parte, această gândire timpurie a mea se află la baza acestei cărți care își propune să compare și să pună față în față modalitățile în care trăsăturile morfosintactice ale numeroaselor limbi și dialecte romanice care, deși au toate aceeași moștenire din latină și îmbină în grade variate mai multe tipuri de influențe din sub-, supra- și adstrat, pot fi și divergente, și convergente în grade diferite atât între ele, cât și în relația cu latina. Când am scris această carte, am avut în vedere două obiective: primul, să explic divergențele, pe de o parte, dintre latină și limbile romanice, și, pe de altă parte, dintre diferitele varietăți romanice, divergențe care, odată scoase la lumină, pot oferi informații esențiale asupra naturii schimbării morfosintactice și asupra mecanismelor și a principiilor care le stau la bază; iar al doilea, să înțeleg convergențele relevante, care pot, la rândul lor, să ne ofere informații noi și interesante privind dimensiunile posibile ale variației lingvistice prin identificarea tipurilor morfosintactice naturale în care se încadrează limbile și, implicit, dimensiunea variației tipologice și parametrii subiacenți acestei variații.

Această carte nu tratează numai familia limbilor romanice, ci implică în mod egal interpretarea faptelor lingvistice din latină, date fiind problemele

BDD-B263-01 © 2012; 2017 Oxford University Press; Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:48 UTC)

multiple și variate cu care se confruntă lingviștii în analiza nu numai a diferitelor etape sincronice ale limbilor-surori, ci și a felului în care aceste limbi se pot compara, la rândul lor, cu limba-mamă, mai ales plecând de la premisa că atestările clasice ale latinei nu pot fi considerate invariabil ca fiind sursa imediată a limbilor romanice, ceea ce face ca lingvistul să trebuiască să apeleze la alte metode, instrumente și surse. Din acest motiv, la fel ca mulți alți lingviști, sunt în mod deosebit atras de limbile romanice: nu numai că avem cunoștințe și documente (epigrafice și literare) latinești încă din secolul al VI-lea î.Cr., dar putem identifica și evoluția multor limbi și dialecte romanice prin bogăția de texte romanice medievale și moderne conservate și, odată cu sfârșitul secolului al XIX-lea, prin observațiile și descrierile științifice a mii de dialecte romanice nonstandard. Suma acestor surse arată că variația diacronică, diatopică, diastratică, diamezică și diafazică, solid documentată pentru familia limbilor romanice, oferă o bogăție fără egal de date lingvistice de interes nu numai pentru romaniști, ci și pentru toți ceilalți lingviști. Astfel, acest teren de testare mereu fertil și încă nevalorificat la maximum are un rol central în a ridica semne de întrebare asupra anumitor adevăruri lingvistice, creând și inspirând noi idei și perspective privind structura, variația și schimbarea lingvistică.

În unele cazuri, cartea tratează așa-numitele probleme „mari", pe când în altele discută aparente probleme „minore", foarte specifice[1]. De exemplu, secțiuni întinse din carte sunt dedicate problemei „majore" a aparentelor diferențe tipologice dintre latină și limbile romanice în privința organizării propoziționale și a topicii (interpretate ca un continuum sintetic-analitic, o așa-numită configurationalitate, marcarea pe centru vs pe subordonat, și alinierile nominativ-acuzativ vs activ-static), precum și a modului în care aceste diferențe ar putea fi reinterpretate ca abordări și cadre aflate în concurență. În același timp, cartea tratează și o serie de aspecte specifice limbii, de interes aparent mai redus, vezi discuția de la §4.2.3.1.1.1 privind distribuția așa-numitului articol demonstrativ *cel* din limba română (Cornilescu 1992; Nicolae 2015), care se realizează numai în condiții structurale specifice (de exemplu, *cele două mese*; *mesele cele albe*). Ca în multe cazuri, astfel de discuții, deși abordează probleme aparent „minore", se dovedesc adesea a avea o relevanță mai mare pentru teoria generală. În cazul exemplificat mai sus, de pildă, distribuția excepțională a articolului demonstrativ românesc aduce argumente suplimentare pentru afirmațiile cu caracter generalizat, conform cărora, la nivel microparametric, româna este o limbă cu determinanți tari (cf. Guardiano și Longobardi 2005), o limbă care impune asocierea explicită dintre N și D în sintaxă și în care există

1 Vezi și Ledgeway (sub tipar a) pentru o discuție detaliată a schimbărilor macro- și microparametrice în trecerea de la latină la limbile romanice.

BDD-B263-01 © 2012; 2017 Oxford University Press; Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:48 UTC)

paralele structurale semnificative între grupurile nominale și propozițiile relative (reduse) (cf. Cinque 2010).

Numeroasele referințe la limba română din cartea originală – și chiar într-o mai mare măsură în prezenta versiune românească – nu sunt întâmplătoare, deoarece, așa cum se sugerează la sfârșitul citatului de mai sus, română oferă adesea romanistului „tiparele lipsă", care nu pot fi deduse din alte limbi romanice, dar care se dovedesc esențiale într-un demers temeinic de investigație comparativă diacronică sau tipologică a limbilor romanice. Româna nu numai că oferă forme și explicații altfel imposibil de obținut din studiul celorlalte limbi romanice, precum supraviețuirea, cel puțin cu unele funcții nominale, a supinului latinesc (de exemplu, *spălatul podelelor*; cf. Hill 2012; Dragomirescu 2013a,b) sau continuarea unui sistem cazual morfologic (de exemplu, *o țară* vs *unei țări*; cf. Dragomirescu și Nicolae 2016), ci prezintă forme și structuri care, din perspectivă panromanică, pot părea exotice. Un exemplu relevant este așa-numitul articol posesiv sau genitival *al, a, ai, ale* (de exemplu, *un prieten al lui Marius*; cf. discuția de la §4.2.3.1.2), care nu-și găsește echivalent formal sau funcțional în nicio altă limbă romanică în afara dacoromânei, însă a cărui utilizare, dezvoltare și distribuție continuă să ridice dubii și să dezorienteze lingviștii, dând naștere unei serii de întrebări și probleme importante din perspectivă teoretică și tipologică (cf. Cornilescu 1992; D'Hulst, Coene și Tasmowski 2000; Giurgea 2013). Este, așadar, absolut regretabil – iar personal sunt revoltat – că nu toți lingviștii romaniști percep această nevoie, iar româna continuă să fie, în afara României, limba romanică standard cu care romaniștii sunt cel mai puțin familiari. Totuși, este cât se poate de elocvent din conținutul acestei cărți, dar chiar și din cele câteva exemple sumare de mai sus, că niciun cercetător serios al limbilor romanice nu-și poate permite să ignore relevanța datelor din dacoromână, astfel că familiarizarea profundă cu datele relevante din română se dovedește o condiție *sine qua non* pentru realizarea unui studiu comparativ serios asupra familiei de limbi romanice.

Într-adevăr, din acest motiv, în cercetările mele, inclusiv în multe analize din această carte, m-am axat în ultimii ani din ce în ce mai mult pe teme despre limba română, deoarece mi-am dat seama cât de semnificative pot fi datele românești pentru oferirea pieselor „lipsă" din puzzle-ul romanic mai complex. Printre altele, datele din română nu numai că de multe ori forțează lingvistul să reevalueze dimensiunea variației tipologice din limbile romanice (cf. exemplele de mai sus despre sistemul cazual și supinul românesc), ci îl fac adesea să ridice semne de întrebare, să reinterpreteze sau să rafineze ipotezele și teoriile în virtutea datelor din alte varietăți romanice sau limbi neromanice. De exemplu, revenind la situația timpurilor compuse din citatul de mai sus, datele din română arată că variația în acest domeniu este mult mai mare decât ne-ar lăsa să credem o simplă

BDD-B263-01 © 2012; 2017 Oxford University Press; Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:48 UTC)

comparație cu franceza, italiana sau spaniola (cf. Avram și Hill 2007). În mod special, la fel ca spaniola, româna nu are acordul participiului activ (de exemplu, *le-am văzut(***e**)*) și pare să nu distingă nici între diferite clase de verbe, generalizând utilizarea auxiliarului *avea* (e.g. ***am*** mâncat/ieșit). Totuși, la o examinare mai atentă, se observă că româna are, de fapt, două auxiliare de perfect (cf. vezi discuția de la §7.4.1.1), dar, spre deosebire de franceză și de italiană, le distribuie conform unei distincții de finitudine/mod, cu auxiliarul *fi* în contexte finite/irrealis (de exemplu, *voi* ***fi*** mâncat/ieșit; înainte de a ***fi*** mâncat/ieșit), evidențiind astfel un parametru anterior neglijat în selecția auxiliarului (cf. Ledgeway sub tipar a,b). În mod spectaculos, tiparele românești cu auxiliare oferă și puternice confirmări empirice ale teoriei clasice a lui Benveniste (1960) privind alternanța auxiliarului, teorie reinterpretată diferit de-a lungul anilor de o serie de lingviști care au lucrat în diferite cadre teoretice (cf. Freeze 1992; Kayne 1993; Ledgeway 2000; Roberts 2013). Ideea de bază a lui Benveniste era să se afirme că AVEA nu este altceva decât exprimarea mai la suprafață a unei construcții subiacente FI + LOC(ativ) (abstract). După cum am arătat în lucrări mai recente (Ledgeway 2014), această predicție rezultă direct din datele din română, unde formele cu *avea* se exprimă în mod necesar într-o poziție mai înaltă decât formele cu *fi*, vezi pozițiile fiecăruia la stânga și la dreapta adverbului *mai* în ***am*** *mai* mâncat/ieșit vs. *voi* *mai* ***fi*** mâncat/ieșit.

Având în vedere profundul meu interes personal pentru limba română – și, în special, pentru dacoromână –, precum și importanța datelor bogate oferite pentru înțelegerea istoriei și a tipologiei romanice comparative morfosintactice de mai sus, sunt deosebit de bucuros că această carte este acum publicată în limba română, fiind astfel mai accesibilă publicului din România. Dorința mea este ca publicul român să-și dea seama de rolul central pe care datele limbii române îl au la formularea și testarea teoriilor actuale despre natura structurii, a variației și a schimbării lingvistice, nu doar în cadrul limbilor romanice, ci și dintr-o perspectivă lingvistică lărgită. Așadar, cititorul acestei cărți nu trebuie să fie surprins să descopere cât de activi și de influenți – ca să nu mai spun și numeroși – au fost lingviștii români în acest domeniu, nu numai în sfera lingvisticii românești, după cum este în mod evident de așteptat, ci și, mai presus de toate, în domeniile complementare ale lingvisticii romanice comparative și ale teoriei lingvistice. Astfel, este normal ca în paginile care urmează să abunde numele lingviștilor români și ale studiilor acestora, prea numeroase pentru a fi înșirate aici. Într-adevăr, sunt ferm convins că, citind și studiind acest volum, cititorul român va fi inspirat să citească și să afle mai multe despre bogata variație comparativă, diacronică și sincronică a limbilor romanice, stârnindu-i-se totodată și curiozitatea să exploreze și să lărgească unele dintre detaliile mai fine ale anumitor evoluții morfosintactice și trăsături

BDD-B263-01 © 2012; 2017 Oxford University Press; Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:48 UTC)

tipologice care privesc (daco)româna. În această privință, acest volum își propune să fie atât un fel de catalizator, cât și o lectură de bază pentru studii ulterioare ale imensului corp de lingviști de excepție specializați în morfosintaxa dacoromânei. Dintre aceste lucrări, doresc să menționez în special descrierile enciclopedice, monumentale și de mare inspirație, care înglobează o informație enormă și oferă analize complexe ale morfosintaxei românești, sub coordonarea și editarea lingviștilor Pană Dindelegan (2010; 2013; 2016) și Dobrovie-Sorin și Giurgea (2013).

În cele din urmă, aș dori să-mi exprim mulțumirea față de cei care au făcut posibilă apariția versiunii în limba română a acestei cărți. În primul rând, aș dori să mulțumesc Editurii Univers Enciclopedic și, în mod deosebit, conducerii editurii, domnului Vlad Popa și doamnei Irina Popa, pentru generozitatea de care au dat dovadă acceptând să publice această carte, văzând și înțelegând valoarea și meritele realizării unei versiuni românești a originalului englezesc. Sunt profund recunoscător și onorat de amabilitatea doamnei profesoare Gabriela Pană Dindelegan și a domnului profesor Marius Sala, ambii adevărați giganți ai lingvisticii romanice și românești, ale căror lucrări m-au influențat enorm de-a lungul anilor și pe care am avut onoranta ocazie să-i cunosc personal, devenindu-mi între timp și prieteni, și care au fost de acord să semneze texte pentru postfața și coperta acestui volum. Cele mai multe mulțumiri merg totuși către cei ale căror nume apar lângă al meu pe prima pagină a cărții. În mod special, îi mulțumesc domnului Ștefan Colceriu, care a avut amabilitatea să fie consultant pentru limba latină în varianta românească a cărții, acceptând, printre altele, să verifice exemplele latinești și traducerea acestora în limba română. Și, nu în ultimul rând, îmi exprim profunda mulțumire și nețărmurita admirație față de prietenii și colegii mei, Raluca Brăescu, Adina Dragomirescu, Ionuț Geană, Alexandru Nicolae, Irina Nicula Paraschiv și Dana Niculescu, care, după cum am explicat mai sus, nu numai că au tradus cartea, ci totodată au și transformat-o enorm prin numeroasele corecturi, adăugiri și îmbunătățiri. Față de ei sunt cel mai îndatorat, deoarece cartea nu ar fi apărut niciodată fără ajutorul acestora: lor le aparține ideea inițială de a avea o versiune românească a cărții și ei și-au dedicat cu generozitate multe ore din timpul lor prețios pentru a face ca această carte să apară în limba română.

Adam Ledgeway, august 2017

Referințe

Avram, L. și Hill, V. (2007). 'An irrealis *BE* auxiliary in Romanian', în R. Aranovich (ed.), *Split auxiliary systems. A cross-linguistic perspective*. Amsterdam/

BDD-B263-01 © 2012; 2017 Oxford University Press; Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:48 UTC)

Philadelphia: Benjamins, 47-64.
Benveniste, E. (1960). '"Être" et "avoir" dans leurs fonctions linguistiques', *Bulletin de la Société linguistique de Paris*, 55: 113-134. Republicat în E. Benveniste (1966). *Problèmes de linguistique générale I*. Paris: Gallimard, 187-207.
Cinque, G. (2010). *The syntax of adjectives*. Cambridge, MA: MIT Press.
Cornilescu, A. (1992). 'Remarks on the determiner system of Romanian: The demonstratives *al* and *cel'*, *Probus* 4: 189-260.
D'Hulst, Y., Coene, M. și Tasmowski, L. (2000). 'Last resort strategies in DP: Article reduplication in Romanian and French', în V. Motapanyane (ed.), *Comparative studies in Romanian syntax*. Amsterdam: Elsevier, 135-175.
Dobrovie-Sorin, C. și Giurgea, I. (ed.) (2013). *A reference grammar of Romanian. The noun phrase*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
Dragomirescu, A. (2013a). *Particularități tipologice ale limbii române în context romanic*. București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române.
Dragomirescu, A. (2013b). 'Du latin au roumain. Une nouvelle hypothèse sur l'origine du supin en roumain', *Revue de linguistique romane* 77: 51-85.
Dragomirescu, A. și Nicolae, A. (2016). 'Case', în A. Ledgeway și M. Maiden (ed.), *The Oxford handbook of the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press, 911-923.
Freeze, R. (1992). 'Existentials and other locatives', *Language* 68: 553-595.
Guardiano, C. și Longobardi, G. (2005). 'Parametric comparison and language taxonomy', în M. Batllori, M.-Ll. Hernanz, C. Picallo și F. Roca (ed.), *Grammaticalization and parametric variation*. Oxford: Oxford University Press, 149-174.
Giurgea, I. (2013). *Originea articolului posesiv-genitival* al *și evoluția sistemului demonstrativelor în română.* București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române.
Hill, V. (2013). 'The emergence of the Romanian supine', *Journal of Historical Linguistics* 3: 230-271.
Kayne, R.S. (1993). 'Toward a modular theory of auxiliary selection', *Studia Linguistica* 47: 3-31.
Ledgeway, A., (2000). *A comparative syntax of the dialects of southern Italy: A minimalist approach*. Oxford: Blackwell
Ledgeway, A. (2012). *From Latin to Romance. Morphosyntactic typology and change*. Oxford: Oxford University Press.
Ledgeway, A. (2014). 'Romance auxiliary selection in light of Romanian evidence', în G. Pană Dindelegan, R. Zafiu, A. Dragomirescu, I. Nicula, A. Nicolae, L. Esher (ed.), *Diachronic variation in Romanian*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 3-35.
Ledgeway, A. (sub tipar a). 'From Latin to Romance syntax: The great leap', în P. Crisma și G. Longobardi (ed.), *The Oxford handbook of diachronic and historical linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
Ledgeway, A. (sub tipar b). 'Parameters in the development of Romance auxiliary selection', în M. Cennamo (ed.), *Proceedings of the* 22nd *International*

BDD-B263-01 © 2012; 2017 Oxford University Press; Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:48 UTC)

conference on historical linguistics (ICHL), Universitatea din Napoli, 27-31 iulie 2015. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
Nicolae, A. (2015). 'On the syntacatic specialization of Romanian demonstratives and the grammaticalization of the article *cel*', *Revue roumaine de linguistique* 60: 47-70.
Pană Dindelegan, G. (ed.) (2010). *Gramatica de bază a limbii române.* București: Univers Enciclopedic Gold.
Pană Dindelegan, G. (ed.) (2013). *The grammar of Romanian.* Oxford: Oxford University Press.
Pană Dindelegan, G. (ed.) (2016). *The syntax of old Romanian*. Oxford: Oxford University Press.
Roberts, I. (2013). 'Some speculations on the development of the Romance periphrastic perfect', *Revue roumaine de linguistique* 58: 3-30.

BDD-B263-01 © 2012; 2017 Oxford University Press; Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:48 UTC)